

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Dokumenty dotyczące losów księdza Emila Szramka w okresie II wojny światowej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach

Author: Mirosław Węcki

Citation style: Węcki Mirosław. (2013). Dokumenty dotyczące losów księdza Emila Szramka w okresie II wojny światowej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach. „Szkice Archiwalno-Historyczne” (Nr 10, 2013, s. 221-229)

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

MIROSLAW WĘCKI

Dokumenty dotyczące losów ks. Emila Szramka w okresie II wojny światowej w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach

Ksiądz dr Emil Szramek (1887–1942), proboszcz katowickiego kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w latach 1926–1940, jest jednym z najbardziej znanych kapłanów katolickich działających na Górnym Śląsku w pierwszej połowie XX wieku. Ten rdzenny Górnoszlązak (urodzony 29 września 1887 roku w Tworkowie pod Raciborzem), duszpasterz, polski patriota (znakomicie rozumiejący jednak specyfikę narodowościową Górnego Śląska) oraz naukowiec, był jedną z najwybitniejszych postaci wśród duchowieństwa województwa śląskiego w okresie międzywojennym¹. Działalność oraz aresztowanie przez władze nazistowskie w 1940 roku, a w rezultacie śmierć ks. Szramka w obozie koncentracyjnym Dachau w 1942 roku skłoniły polskie władze kościelne do zaliczenia go do grona męczenników Kościoła w latach 1939–1945. W 1999 roku ks. Emil Szramek został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II.

Nie dziwi zatem, że osobie ks. Szramka poświęcono już wiele opracowań naukowych i popularyzatorskich². Badaczom udało się dotrzeć do wielu dokumentów ilustrujących działalność ks. Szramka jako kapłana oraz naukowca. Wśród tych opracowań istotną rolę zajmują teksty poświęcone ostatniemu, tragicznemu okresowi życia katowickiego proboszcza w okresie II wojny światowej. Na potrzeby niniejszego tekstu warto wskazać na pierwszą biografię ks. Szramka autorstwa Herberta Bednorza i Józefa Bańki³ oraz najnowsze ustalenia Jerzego Myszora, który nie tylko podsumował dotychczasowy stan badań, lecz także – na podstawie licznych dokumentów – zrekonstruował okoliczności aresztowania oraz pobytu ks. Szramka w nazistowskich obozach koncentracyjnych⁴. Wobec takiego zainteresowania omawianą tematyką warto zwrócić uwagę na wciąż nieopublikowane dokumenty dotyczące ks. Szramka znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach. Niniejszy tekst dzieli się na dwie części. Pierwsza obejmuje omówienie odnalezionych mate-

¹ *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*. T. R–Z. Red. L. Grzebień. Warszawa 1983, s. 234–241.

² Wyliczenie wszystkich tych prac przekracza możliwości niniejszego tekstu. Zestawienie publikacji poświęconych ks. E. Szramkowi wydanych do 2002 roku znajdzie czytelnik w opracowaniu: *Nowe oblicza ks. Emila Szramka*. Red. K. Heska-Kwaśniewicz, J. Myszor. Katowice 2003, s. 146–152.

³ H. Bednorz, J. Bańka: *Życie i działalność ks. Emila Szramka 1887–1942*. Katowice 1966.

⁴ J. Myszor: *Dlaczego zginął ksiądz Emil Szramek?* [W:] *Victor – quia Victima. Ksiądz Emil Szramek (1887–1942)*. Katowice 1996, s. 59–66; J. Myszor: *Sluga boży ks. Emil Szramek – proces beatyfikacyjny męczenników II wojny światowej. Nowe pytania i odpowiedzi. Edycja tekstów źródłowych*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1997, nr 30, s. 249–271.

riałów. Drugą jest aneks zawierający edycję najciekawszych dokumentów w języku niemieckim.

Ze względów chronologicznych jako pierwszy należy tu wymienić dokument datowany na 15 września 1939 roku, a więc na pierwsze dni II wojny światowej i początkowy okres działalności niemieckiej administracji okupacyjnej w Katowicach. Wobec wprowadzonej przez władze niemieckie godziny policyjnej, proboszcz Szramek zwrócił się do niemieckiego nadburmistrza Katowic z prośbą o wystawienie dokumentów umożliwiających poruszanie się po mieście w nocy w celu odwiedzin chorych parafian. Wniosek zawierał prośbę o wydanie stosownej zgody dla samego proboszcza oraz ks. Emanuela Mola, ks. Ignacego Rembowskiego i kustosa Józefa Steindora⁵. Wymowa tego dokumentu z pewnością nie jest z punktu widzenia historiografii przełomowa. Ilustruje on dość oczywiste trudności w sprawowaniu posługi, z jakimi byli skonfrontowani księża katolicy w warunkach wojennego stanu wyjątkowego. Wartość opisywanego dokumentu zwiększa jednak fakt, że jest on opatrzony własnoręcznym podpisem ks. Szramka.

Dużo dramatyczniejszą wymowę mają kolejne dokumenty z zasobu Archiwum Państwowego w Katowicach znajdujące się w zespole akt najważniejszego urzędu nazistowskiej administracji na okupowanym Górnym Śląsku – nadprezydium prowincji górnośląskiej (Oberpräsidium Oberschlesien). Wiążą się one z aresztowaniem ks. Szramka oraz prośbami o jego uwolnienie. Interwencje katowickich władz kościelnych zmierzające do uwolnienia księdza miały miejsce już po jego aresztowaniu 8 kwietnia 1940 roku. Ks. prałat Franciszek Strzyż interweniujący w tej sprawie u szefa katowickiej gestapo Emmanuela Schäfera⁶ usłyszał, że „dla wszystkich może prosić o prawo łaski, za wyjątkiem Szramka”⁷. Mimo stanowczej odmowy, w następnych miesiącach kuria katowicka nie ustawała w próbach interwencji. Działania podjął też ks. Józef Szubert, który wynajął nawet bytomskiego adwokata dr. Wichmanna⁸. Bezczylna nie pozostawała siostra ks. Szramka, Augusta Hanus, nauczycielka mieszkająca wraz mężem i dziećmi w Zabrze. 14 października 1941 roku udzieliła ona adwokatowi z Królewskiej Huty, G. Schaferowi, pełnomocnictwa sądowego w sprawie brata⁹. Właśnie z tą próbą Hanus wiążą się dokumenty przechowywane w Archiwum Państwowym w Katowicach.

Jednym z nich jest pismo Hanus z 1 listopada 1941 roku, skierowane do Ministerstwa Rzeszy do spraw Kościelnych (Reichsministerium für die kirchlichen Angelegenheiten)¹⁰. Jest to prośba o uwolnienie ks. Szramka z obozu koncentracyjnego w Dachau. Motywując swoją prośbę, Hanus wysunęła wiele argumentów mających

⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP Kat), zespół 12/81 Akta miasta Katowic, sygn. 368, s. 3.

⁶ Emmanuel Schäfer – ur. w 1900 r., członek SS i NSDAP. W latach 1934–1939 szef Gestapo w Opolu. We wrześniu 1939 r. dowódca grupy operacyjnej II (Einsatzgruppe II) przy 10. armii gen. Reichenaua. W latach 1939–1941 szef gestapo w Katowicach. Od 1941 r. szef dowódca Policji Bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) i Służby Bezpieczeństwa (Sicherheitsdienst) w Belgradzie. Za: R. Kaczmarek: *Pod rządami gauleiterów. Elity i instancje władzy w rejencji katowickiej w latach 1939–1945*. Katowice 1998, s. 238.

⁷ H. Bednorz, J. Bańka: *Życie i działalność...*, s. 82.

⁸ J. Myszor: *Sluga Boży ks. Emil Szramek...*, s. 257–258.

⁹ Tamże, s. 258.

¹⁰ AP Kat, zespół 12/117 Naczelne Prezydium w Katowicach (Oberpräsidium Kattowitz) (dalej: OPK), sygn. 289, k. 2.

świadczyc na korzyść jej brata. Podkreślała m.in., że Szramek jako proboszcz kościoła NMP w Katowicach „zawsze wspierał wszystko co niemieckie w swojej parafii, wbrew woli polskiego rządu”. Wskazała także na fakt, że wszystkie osoby zatrudnione przez brata były Niemcami. Wymieniła z nazwiska rzemieślników pracujących na rzecz parafii: mistrza budowlanego Wawrzika, mistrza malarskiego Jerscha, dekarza Riegera oraz elektryków Gonsiorowskiego i Masura. Z kolei studenci, określani przez nią jako volksdeutsche, mieli otrzymać od proboszcza wsparcie materialne (ks. Wilhelm Lisura, ks. Franciszek Sedlaczek). Na tej podstawie wskazywała, że ks. Szramek był „zawsze uważany za przyjaciela Niemców”. Wiedząc o chorobie brata, argumentowała także, że jego śmierć w obozie mogłaby zrobić bardzo złe wrażenie („sehr unangenehmen Eindruck”) na ludności Katowic. Osobnym wątkiem argumentacji było odwołanie do sytuacji rodziny Hanusów, przedstawionych jako dobra niemiecka rodzina. Hanus wskazała, że jej mąż Antoni Hanus, urzędnik górniczy (Bergverwalter) w Rydułtowach, został z powodu niemieckiego nastawienia zwolniony przez Polaków z pracy. Zapewniła również, że całą ósemkę swoich dzieci wychowała w duchu niemieckim.

Należy założyć, że konstrukcja prośby Augusty Hanus została skonsultowana z adwokatem, a może nawet z kręgami kościelnymi. Wydaje się bowiem, że wnioskodawczyni mogła znać treść dokumentów związanych z wcześniejszymi interwencjami w sprawie ks. Szramka. Do takiego wniosku uprawniają wyniki porównania z kilkoma dokumentami opublikowanymi przez Myszora. Argumenty o przychylności ks. Szramka dla Niemców są właściwie lapidarnym powtórzeniem słów samego księdza, które zawarł on w swoim piśmie do ministra ds. kościelnych Rzeszy Hansa Kerrla i Heinricha Himmlera z 10 lutego 1940 roku¹¹. Ks. Szramek próbował w ten sposób obronić się przed wydanym przez gestapo nakazem opuszczenia, wcielonego w 1939 roku do Rzeszy, Górnego Śląska i udania się do Generalnego Gubernatorstwa. Głównym powodem polecenia gestapo były zarzuty o to, że ks. Szramek „zawsze podburzał przeciwko niemyczyźnie”. Właśnie zgodne z prawdą odwołania do dobrych stosunków z niemieckimi parafianami i sporów ks. Szramka z administracją wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego, dążącego do polonizacji Górnego Śląska, miały – w intencji proboszcza – zapobiec jego wygnaniu z Katowic. Jak wiadomo, nadzieje te okazały się płonne, jednak atut poparcia niemieckich parafian kościoła NMP w Katowicach próbowała wykorzystać w 1941 roku także Hanus. Wiązało się to z rzeczywistymi objawami sympatii wobec ks. Szramka ze strony parafian. Dowodzą tego opublikowane przez Myszora korzystne dla katowickiego proboszcza oświadczenia jego parafian i współpracowników kierowane do władz niemieckich jesienią 1941 roku, a więc w okresie, gdy przygotowywała swoją interwencję Hanus¹². Akcja poparcia musiała mieć pewien szerszy wymiar, o czym świadczy opinia niemieckich władz gminy Tworków, miejsca urodzenia ks. Szramka, skierowana do gestapo we wrześniu 1941 roku. Wymieni są tam liczni niemieccy świadkowie, którzy złożyli korzystne dla księdza oświadczenia¹³. Wśród nich znajdują się też osoby wymienione we wniosku Hanus: mistrz budowlany Th. Wawrzyk (Wawrzik), mistrz malarski

¹¹ J. Myszor: *Sługa Boży ks. Emil Szramek...*, s. 259–260.

¹² Tamże, s. 261–263.

¹³ Tamże, s. 263–264.

Jersch, dekarz Rieger oraz ks. Lisura i Sedlaczek (Sedlatschek). Możliwe zatem, że część tych ludzi kontaktowała się z siostrą Szramka osobiście.

Za konieczność chwili należy uznać podkreślanie przez A. Hanus zarówno „niemieckości” brata, jak i jej samej oraz jej rodziny. Trzeba zresztą abstrahować od jej rzeczywistej postawy narodowościowej, która na Górnym Śląsku nie była wówczas sprawą oczywistą (sam ks. Szramek twierdził, że był Polakiem związanym z kulturą niemiecką). Zamieszkała w Zabrzju Hanus była przecież obywatelką Rzeszy i jako taka musiała wręcz demonstrować swoją niemieckość, zwłaszcza jeżeli liczyła, że może to pomóc w uratowaniu brata. Tak samo należy ocenić podpisanie przez nią omawianej petycji obowiązującym w nazistowskim państwie pozdrowieniem „Heil Hitler!”

Argumenty o chorobie i „niemieckości” ks. Szramka nie spotkały się z zainteresowaniem władz w Berlinie. W listopadzie 1941 roku pismo Hanus zostało przekazane do nadprezydium prowincji górnośląskiej w Katowicach. To właśnie stamtąd wysłała prośba o ustosunkowanie się do sprawy, skierowana do szefa katowickiego gestapo¹⁴. Urząd ten pełnił wówczas Rudolf Mildner¹⁵. Objął on stanowisko w Katowicach na początku 1941 roku, można więc założyć, że okoliczności aresztowania ks. Szramka nie znał. Jednak po zapoznaniu się z aktami sprawy to właśnie Mildnerowi przypadło sformułowanie ostatecznego stanowiska gestapo w tej kwestii. Mildner zawarł je w piśmie skierowanym do nadprezydium 4 grudnia 1941 roku (odpowieź była przeznaczona dla urzędnika dr. Hahna)¹⁶. Szef gestapo przypomniał, że ks. Szramek został aresztowany w kwietniu 1940 roku w ramach akcji przeciwko polskiej inteligencji. Wspomniał także o wydanym proboszczowi nakazie opuszczenia parafii, jednak termin jej opuszczenia stracił na aktualności w wyniku aresztowania. Jest to kwestia o tyle interesująca, że ks. Szramek, po swojej interwencji w sprawie nakazu wyjazdu, był przekonany, że sprawa ta ucichła¹⁷. Z kolei Mildner wydaje się nie łączyć bezpośrednio aresztowania z przekroczeniem terminu nakazu opuszczenia parafii. Dla szefa gestapo aresztowanie ks. Szramka było po prostu częścią większej akcji, niezależnej od nakazu wyjazdu do Generalnego Gubernatorstwa.

Jeszcze bardziej interesująca jest ocena osoby i działalności katowickiego proboszcza. Mildner określił go jako „niewątpliwie duchownego znaczącego duchowego i moralnego stopnia” [zweifellos ein Geistlicher von bedeutenden geistigen und moralischen Graden]. Gestapowiec stwierdził wprawdzie, że Szramek nie miał żadnych związków z polskim ruchem oporu (w cytowanym piśmie: „polskimi terrorystami”), zawsze jednak był „polskim propagandzistą od strony naukowej” i „zadeklarowanym wrogiem niemieckiej sprawy”. Koronnym dowodem polskości księdza była dla Mildnera opinia bp. Stanisława Adamskiego, wystawiona Szramkowi przed wybuchem wojny, w której został on przedstawiony jako szczerzy i zaangażowany polski patriota.

¹⁴ AP Kat, OPK, sygn. 289, k. 3.

¹⁵ Rudolf Mildner – ur. w 1902 r., członek NSDAP od 1931 r. i SS od 1935 r. Od 1932 r. praca w niemieckiej policji, od 1937 r. – w gestapo. W latach 1941–1943 szef gestapo w Katowicach i przewodniczący policyjnego sądu doraźnego, w 1943 r. szef SD i policji w Danii, następnie wysokie funkcje w Głównym Urzędzie Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt). Po wojnie aresztowany przez aliantów, świadek w procesie norymberskim. Zwolniony z obozu jenieckiego w 1949 r. Prawdopodobnie zbiegł do Argentyny, gdzie zmarł w latach sześćdziesiątych. R. Kaczmarek: *Pod rządami gauleiterów...*, s. 234; http://pl.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Mildner (dostęp 21. V 2013 roku).

¹⁶ AP Kat, OPK, sygn. 289, k. 4–5.

¹⁷ H. Bednorz, J. Bańka: *Życie i działalność...*, s. 82.

Szef gestapo dostrzegł jednak, że zachowanie proboszcza wobec niemieckich parafian było zawsze nienaganne. Tym tłumaczył, że część ludności uważała go za przyjaznego Niemcom.

Pozytywna ocena ks. Szramka jako kapłana nie wystarczyła do poparcia wniosku o jego uwolnienie. Co więcej, to właśnie czyniło go tak niebezpiecznym w oczach nazistów, generalnie wrogich Kościołowi i religii katolickiej oraz dążących do całkowitego zniemczenia Górnoszlązaków. Dla kapłana będącego polskim patriotą, głoszącym jednak – w myśl podstawowych zasad chrześcijańskich – potrzebę pokojowej koegzystencji różnych narodowości, nie było miejsca w kreowanej przez nazistów rasistowskiej rzeczywistości. Jego postawa czyniła go jednoznacznym wrogiem narodowosocjalistycznego „światopoglądu”, a wrogów naziści zwykli fizycznie likwidować. To przesądzało sprawę. Mildner stwierdził, że gestapo nie może poprzeć wniosku Augusty Hanus. Jeszcze 10 grudnia 1941 roku otrzymała ona stosowną odpowiedź z nadprezydium¹⁸. Tym samym zgasła ostatnia nadzieja na uwolnienie ks. Szramka z Dachau, gdzie został on zamęczony 13 stycznia 1942 roku.

Mildner w swoim raporcie wspominał o jeszcze jednej kwestii związanej z aresztowaniem proboszcza kościoła NMP w Katowicach. Urzędnicy gestapo skonfiskowali wówczas cenny księgozbiór księdza naukowca. Mildner stwierdził, że został on przekazany do utworzonego przez Niemców w 1941 roku Archiwum Państwowego w Katowicach (Staatsarchiv Kattowitz). Nie był to pierwszy taki przypadek. Dyrektor archiwum, dr Karl Gustaw Bruchmann, nie stronił od współpracy z gestapo przy przejmowaniu skonfiskowanych Polakom i Żydom cennych archiwaliów i książek¹⁹. Najnowsze badania J. Myszora i W. Pawłowicz wskazują jednak, że kwestia ta była bardziej skomplikowana²⁰. Część książek została ukryta przez właściciela jeszcze przed aresztowaniem, część przekazał zaufanym osobom. Większość skonfiskowanych tomów została przekazana przez gestapo Śląskiej Bibliotece Krajowej (Schlesische Landesbibliothek) w Katowicach oraz bibliotece uniwersyteckiej we Wrocławiu. Pewną część księgozbioru kuria katowicka odzyskała po zakończeniu wojny, wiadomo jednak, że wiele tomów przepadło.

Nie są natomiast znane liczba i los książek przekazanych do Staatsarchiv Kattowitz. Wydaje się jednak, że ich liczba mogła być dość znaczna. W zachowanym raporcie z 4 lutego 1942 roku poświęconemu sytuacji Staatsarchiv znalazł się też następujący fragment: „Skład biblioteki jest bardzo nieorganiczny i niesystematyczny, gdyż zasoby napłynęły z różnych źródeł, z domu misyjnego w Rybniku [dom Misyjnego Zgromadzenia Słowa Bożego, tzw. werbistów, w Rybniku – M.W.], z biblioteki proboszcza Szramka, z innych różnych placówek, przede wszystkim z byłej biblioteki administracyjnej województwa”²¹. Nie ma niestety dokładniejszych danych na temat liczby książek z biblioteki proboszcza przekazanych przez gestapo do Staatsarchiv. Fakt wyraźnego wskazania w cytowanym raporcie źródła pochodzenia (i to na dru-

¹⁸ AP Kat, OPK, sygn. 289, k. 6.

¹⁹ T. Hajewski, M. Węcki: *Karl Gustaw Bruchmann jako zwierzchnik niemieckiej służby archiwalnej na Górnym Śląsku w latach 1939–1943*. „Szkice Archiwalno-Historyczne” nr 4, 2008, s. 82, 89–90.

²⁰ J. Myszor: *Sluga Boży ks. Emil Szramek...*, s. 255–257; W. Pawłowicz: *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 roku)*. Katowice 2009, s. 328–404.

²¹ AP Kat, zespół 12/137 Archiwum Państwowe w Katowicach (Staatsarchiv Kattowitz), sygn. 7, k. 28.

gim miejscu) świadczy jednak o tym, że musiało ich być niemało. Brak informacji na temat dalszych losów książek ks. Szramka w zasobie archiwum do 1945 roku. Wiadomo, że część przejętych z różnych instytucji książek została zniszczona, a część stopniowo, od 1942 roku, wywożono z Katowic z obawy przed nalotami. Zachowane źródła milczą także o tym, co stało się z „archiwalnym” księgozbiorem proboszcza po wojnie. Wiadomo, że po zakończeniu wojny władze polskiego już Archiwum Państwowego w Katowicach oddały część przejętego księgozbioru właścicielom. Tak stało się na przykład ze wspomnianą w cytowanym raporcie z 1942 roku biblioteka Zgromadzenia oo. Werbistów w Rybniku oraz książek Zakonu oo. Jezuitów w Dziedzicach²². J. Myszor i W. Pawłowicz, opierając się na dokumentacji z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, nie wskazują jednak, aby jakiegokolwiek książki ks. Szramka zostały zwrócone po wojnie przez Archiwum Państwowe w Katowicach. Podobnych informacji nie ma także w dokumentacji Archiwum.

Poszukiwania przeprowadzone na potrzeby tego artykułu nie przyniosły pozytywnych rezultatów. Obecny stan zewidencjonowania biblioteki Archiwum Państwowego w Katowicach nie pozwala zresztą na jednoznaczne ustalenie, czy wciąż znajduje się tam część księgozbioru ks. Szramka. Jest to tym trudniejsze, że nie ma listy zaginionych książek. Być może dalsza kwerenda w bibliotece Archiwum pozwoli na bardziej precyzyjne ustalenia w tej kwestii.

Opisane wyżej dokumenty nie mają z pewnością przełomowego znaczenia dla badań naukowych poświęconych osobie ks. Szramka. Po tylu latach poszukiwań historycznych trudno byłoby zresztą oczekiwać takiego rezultatu. Wydaje się jednak, że zawarte w nich informacje mogą stanowić istotne potwierdzenie bądź uzupełnienie szczegółów w dotychczasowych ustaleniach historyków.

ANEKS

Dokument nr 1

Pismo Augusty Hanus do Ministerstwa Rzeszy do spraw Kościelnych z 1 listopada 1941 roku w sprawie uwolnienia z Dachau księdza Emila Szramka

Źródło: AP Kat, OPK, sygn. 289, k. 2.

Auguste Hanus

Hindenburg, den 1. November 1941.
Augustestr. 7

An das Reichskirchenministerium
zu Berlin

Als Schwester des seit dem 8.IV.1940 in Schutzhaft befindlichen Pfarrers von St. Maria in Kattowitz, Prälaten Dr. Emil Schramek bitte ich ein hohes Kirchenministerium, sich für seine Freilassung auszusprechen, indem ich meine Bitte wie folgt begründe:

²² I. Lentowicz, J. Sowa: *Zbiory biblioteczne. [W:] Archiwum w regionie. Region w Archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932–2012*. Red. B. Kalinowska–Wójcik. Katowice 2012, s. 143–144.

Mein Bruder ist nach seiner eigenen Aussage unserem Volke kulturverbunden, hat alles Deutsche in seiner Pfarrgemeinde gegen den Willen der polnischen Regierung unterstützt. Er ging auf die Forderung, die deutsche Vereine aufzulösen, nicht ein sonder erhielt sie bis zu letzt am Leben. Für deutsche Literaten Oberschlesiens zeigte er immer Interesse. Alle Kirchenbeamten waren deutsch und wurden trotz Druckes von aussen ja sogar trotz teilweise schwerer Unstimmigkeiten in ihrem Dienst nicht entlassen. An seiner Kirche wurden nur deutsche Handwerker beschäftigt (Baumeister Wawrzik, Malermeister Jersch, Dachdecker Rieger, Elektriker Gonsiorowski und Masur usw.). Volksdeutsche Studenten fanden bei ihm materielle Unterstützung (Lisura, Sedlatschek). Von der polnischen Regierung und Bevölkerung wurde er immer als Deutschenfreund angesehen. Ausserdem ist er jetzt im Lager krank und würde sein Tod gerade auf die deutsche Bevölkerung von Kattowitz einen sehr unangenehmen Eindruck machen.

Seine jetzige Anschrift lautet: Schramek Emil, geboren 29.9.1887 Gef. Nr. 21.987 Block 30/3 Konzentrationslager Dachau 3 K.

Hinzufügen möchte ich noch, dass mein Gatte als Bergverwalter in Rydultau wegen unserer deutschen Gesinnung vorzeitig von der Polen abgebaut worden ist und dass ich alle meine Kinder, 8 an der Anzahl, immer deutsch erzogen habe.

Der Verhaftete ist der einzige Bruder den ich noch habe. Darum bitte ich ein hohes Kirchenministerium, sich dafür einzusetzen, dass er freigelassen wird oder dass seine Haft wenigstens in Landesverweis umgewandelt wird.

Heil Hitler!

Auguste Hanus,
geb. Schramek.

Dokument nr 2

Pismo szefa katowickiej gestapo Rudolfa Mildnera z 4 grudnia 1941 roku do Nadprezydium Prowincji Górnośląskiej w sprawie uwolnienia księdza Emila Szramka

Źródło: AP Kat, OPK, sygn. 289, k. 4-5.

Geheime Staatspolizei
Staatspolizeileitstelle Kattowitz
Nr. II B 1 – 3303/40 – Fol.

Kattowitz, den 4. Dezember 1941.
Bernhardstrasse Nr. 49

An den
Herrn Oberpräsidenten der Provinz Oberschlesien
z.Hd. von Herrn Dr. Hahn o.V.i.A.

in Kattowitz.

Betrifft: Dr. Emil Szramek, geb. am 29.9.1887 in Tworkau, Prälat und Kanonikus.
Vorgang. Dort. Schreiben vom 20.11.1941 – O.P. I a 2 – 1213/41.

Pfarrer Szramek wurde am 8.4.40 im Zuge der Aktion gegen die polnische Intelligenz festgenommen. Bereits vordem war er auf Grund eines Erlasses des Reichsministers für die kirchl. Angelegenheiten vom 2. Dezember 1939 – II 5768/39 – gerichtet an das Reichssicherheitshauptamt in Berlin, aus dem Reichsgebiet ausgewiesen worden. Es war ihm hierbei eine Frist gesetzt, die dann durch die Festnahme überholt worden ist.

Pfarrer Szramek ist zweifellos ein Geistlicher von bedeutenden geistigen und moralischen Graden. In seiner aktiven radikal polnischen Haltung aber ist er umso gefährlicher. Er gehörte zwar nicht den polnischen Terroristen an, doch ist seine politische Tätigkeit für das Deutschtum umso unheilvoller gewesen. Szramek war stets der polnische Propagandist von der wissenschaftlichen Seite her. Viele Schriften und Artikel über den polnischen Charakter des oberschlesischen Menschen und Landes entstammen seiner Feder. Seine reichhaltige Bibliothek, die er für seine polnischen Schriften und Studien gebrauchte, ist dem Staatsarchiv Kattowitz übergeben worden. Es war immer ein erklärter Feind deutschen Belange, wenn auch keine Freund der Politik des Wojewoden Grazynski war. Persönlich ist er anspruchslos. Er verwandte sein Einkommen hauptsächlich zum Erwerb von Büchern und Dokumenten aus der geschichtlichen Vergangenheit Oberschlesiens. Als Pfarrer hat er sich seinen Parochianen gegenüber einwandfrei benommen. Seine Parochie umfasste in der Hauptsache volksdeutsche Mitglieder. So ist es erklärlich, dass er von der Bevölkerung teilweise als deutsch freundlich angesehen wurde.

Szramek ist seiner eigenen Angabe nach Pole. Der polnische Bischof Adamski hat in einem Schreiben an den derzeitigen Führer des Aufständischenverbandes in Kattowitz folgende Beurteilung über ihn abgegeben:

„Pfarrer Emil Szramek, Pfarrer in Kattowitz, Parochie Marienkirche, Kanonikus, Kämmerer des hl. J. geboren 29.9.87, geweiht 22.6.1911. Auf die Auferstehung Polens wartend bemühte er sich den Boden in Oberschlesien dafür vorzubereiten. Machte was nur möglich war, hier das Polentum zu erhalten. Alle seine Zeit widmete er der Volksaufklärung und der polnischen Literatur. /cfr/ Diec. Jahresweiser 1936. Mehrere Male stieß er mit den preussischen Behörden zusammen, meistens in den letzten Kriegsjahren mit dem Vertreter des Generalkommandos in Breslau, wegen des polnischen Vorbereitungsunterrichts in Nikolai, welchen er durchsetzen wollte. Es wurde ihm vorgeworfen, dass er den Kindern antipreussische Lieder beibringt.

In der Zeit des ersten Aufstandes wurde er wegen Sympathisierung mit den Aufständischen verhaftet und 9 Tage lang in Arrest gehalten. 1920 verfolgte ihn der Unterprokurator wegen der Tätigkeit im Verein der Aufklärung des hl. Johann, mit dem Vorwurf der Aufwiegelung des Volkes zum Schulstreik.

1922 wurde er in Piskowitz von den Stosstrupplern als „Insurgent aus Nikolai“ überfallen und bis zur Bewusstlosigkeit geschlagen.“

Eine Haftentlassung kann von hier nicht befürwortet werden.

Mildner (-)

MIROSLAW WĘCKI

Dokumente zum Schicksal des Priesters Emil Szramek aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs in den Beständen des Staatsarchivs Kattowitz

Zusammenfassung

Der Priester Dr. Emil Szramek (1887–1942), in den Jahren 1926–1940 als Pfarrer der katholischen Kirche St. Marien (Unbefleckte Empfängnis) in Kattowitz tätig, ist einer der namhaften katholischen Priester, die in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Oberschlesien wirkten. Im Zweiten Weltkrieg wurde ihm ein tragisches Schicksal zuteil. 1940 verhaftete ihn die deutsche Gestapo, worauf er 1942 als Häftling des Konzentrationslagers Dachau dort verstarb. Im Beitrag werden bisher nicht veröffentlichte Unterlagen zum Schicksal dieses katholischen Pfarrers aus den Jahren 1939–1942 präsentiert, die im Staatsarchiv Kattowitz aufbewahrt werden.

MIROSLAW WĘCKI

Documents concerning the life of Reverend Emil Szramek during World War II in the fonds of the State Archives in Katowice

Summary

Reverend Emil Szramek, PhD (1887–1942), parish priest of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary church in Katowice in 1926–1940, is one of the best known Catholic priests working in Upper Silesia in the first half of the 20th century. His fate during World War II was tragic. In 1940 he was arrested by the Gestapo and in 1942 died in Dachau Concentration Camp. The article presents the so far unpublished documents concerning the life of the parish priest from Katowice in 1939–1942 which are stored in the fonds of the State Archives in Katowice.